

zigheid van de orde in de Nederlanden en de vele Pruisenvaarders die uit dit gebied kwamen. Zoals Paravicini echter ook opmerkt gaat een dergelijke vergelijking niet op voor bijvoorbeeld de Pruisenvaarders uit Engeland, Frankrijk en Italië, gebieden waar de Duitse Orde niet of nauwelijks aanwezig was. Hij merkt terecht op dat een simpel causaal verband dan ook niet aan te wijzen is. Merkwaardig is het dan dat Paravicini wel een relatie legt tussen de verspreiding van de orde in de Nederlanden en de overeenkomstige deelname aan de Pruisenreizen.

U. Arnold belicht in zijn bijdrage de handel van de orde in het noordwesten van Europa. Tot voor kort werd er aan dit aspect nauwelijks aandacht besteed. Bij deze handel ging het voornamelijk om wijn uit de omgeving van Koblenz. Al in het midden van de dertiende eeuw bezat de orde vrijstellingen voor alle tolplaatsen tussen Koblenz en de monding van de Rijn. Dat deze privileges gericht zijn aan de orde in het algemeen, heeft te maken met de op dat moment nog niet volledig ontwikkelde organisatie van de Duitse Orde. Zo kwamen de balijen Utrecht en Biesen niet eerder dan in het begin van de veertiende eeuw tot stand. Aan deze ondoorzichtige ontwikkelingsfase van de Duitse Orde in *départes inferiores* besteedt U. Arnold in een tweede bijdrage aandacht. J. A. Mol gaat in op de ontstaansgeschiedenis van de balije Utrecht. In de eerste decennia na de stichting in 1232 wist het Duitse Huis te Utrecht haar bezittingen niet spectaculair te vermeerderen. Door schenkingen van de Hollandse gravenfamilie en tal van Stichtse ministerialen, kwam hierin na 1260 echter verandering. Mol vermoedt dat een overgang van een 'verplegende' naar een meer 'vechtende' taak hiervoor verantwoordelijk was. Ook de kruistochtpropaganda die de orde maakte na 1260, zou hierin een rol hebben gespeeld. Terecht stelt Mol dat de precieze relatie tussen oorzaak en gevolg nog onduidelijk is en verder onderzoek vergt.

Van de bijdragen gewijd aan de architectuur van de Duitse Orde, is die van de bouwhistoricus B. Klück over de bouwgeschiedenis van het Duitse Huis te Utrecht vermeldenswaard. Het bouwhistorisch onderzoek van Klück levert interessante gegevens op die in veel gevallen niet in schriftelijke bronnen te vinden zijn.

Een punt van algemene kritiek is de vertaling van de Duitstalige bijdragen. In sommige gevallen staat deze dusdanig dicht bij de oorspronkelijke tekst, dat daardoor een soort 'germanistisch' Nederlands ontstaat. Al met al vormt *Crux et arma* een nuttige bijdrage aan de toenemende belangstelling voor de geschiedenis van de Duitse Orde in Nederland en België.

M. Koopstra

H. Pleij, *Dromen van Cogne. Middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven* (Amsterdam: Prometheus, 1997, 544 blz., f49,50 (paperback), ISBN 90 5333 559 5 (gebonden), 90 5333 560 9 (paperback)).

Het kan niet anders dan dat een auteur als Herman Pleij in een boek over een onderwerp als het luilekkerland Cogne zijn lezers overspoelt met een stortvloed aan gegevens, associaties, opvattingen, voorstellingen, redematies en nog veel meer, zodat de lezer, op pagina 472 gearriveerd, het boek amechtig sluit, wellicht na toch nog een blik te hebben geworpen op de verantwoording (473-511), de literatuurlijst (512-532) en het register (533-544). Het boek begint rustig met een uiteenzetting over de oorzaak: het verloren paradijs (9-18), en het onderwerp van het boek: het paradijs als 'droomland' (19-33), gevolgd door de presentatie van de uitgangspunten: de publicatie van de bewaard gebleven Middel-Nederlandse teksten over Cogne met vertalingen in modern Nederlands (38-63). In aansluiting daarop volgen een paar verduidelijkende beschouwingen over die teksten zelf (64-110).

Daarna is het anker los. In brede streken en in een in ieder geval mij zeer vermoeiende be-
toogtrant worden in de daarop volgende hoofdstukken themata aangesneden die inderdaad van
alles met de inhoud van de teksten te maken hebben, maar ook alle gelegenheid geven tot over
elkaar heen buitelandse beschouwingen. Het gaat te ver om die betogen op de voet te volgen en
daarbij aan te geven waar de spaanders vallen: een grove borstel maalt nu eenmaal niet om
details. Het zijn belangrijke onderwerpen die worden aangeraakt: Eten om te vergeten, Aange-
klede paradijzen, De verbeelding op reis, Ketterse buitensporigheden, Leren om te overleven,
en, tenslotte, Dromen van Cognac: het einde.

Het is dus niet niks dat wordt gepresenteerd en er staan veel wetenswaardigheden in dit boek.
Er is echter vrijwel geen betoog dat wordt afgemaakt, telkens buitelt de ene inval over de
andere. De op zichzelf lofwaardige gerichtheid op een groot publiek heeft eens te meer geleid
tot het ontbreken van een adequaat notenapparaat, wat in mijn ogen onvoldoende door de
verantwoording en de literatuurlijst wordt ondervangen. Kennelijk wordt deze presentatie-
wijze door menig een hogelijk gewaardeerd, want ook dit boek van Pleij is in de pers onmis-
kenbaar gunstig ontvangen.

Hier en daar ontbreekt wel het een en ander aan de basis van wat het kritisch apparaat zou
hebben moeten zijn. Het komt mij laakbaar voor dat er niet wordt verwezen naar publicaties
van bijvoorbeeld D. E. H. de Boer naar aanleiding van opmerkingen over [pestepidemieën,
Bernard McGinn over Antichrist (volgens het register merkwaardigerwijs ontbrekend in de
stortvloed van verschijnselen) en Eindtijdverwachtingen, Malcolm Lambert over ketterijen
(wèl wordt in dit verband uiteraard het maar al te zeer overschatte werk van Theun de Vries
genoemd), of Helene Nolthenius over Franciscus van Assisi (wiens voorbeeldig leven en de
invloed daarvan *n'en déplaise* allerlei opmerkingen over franciscanen en hun millenaristische
aspiraties overigens *überhaupt* mankeert), om me te beperken tot een paar wel erg opvallende
leemten. Uiteraard ben ik me ervan bewust met zo'n opmerking op glad ijs te staan, immers,
toen Jan Romein eens Huizinga had verweten geen blijk te hebben gegeven van enige kennis
van het werk van Weber, riposteerde Huizinga dat zijn lectuur uit louter lacunes bestond. Pleij
kan met recht beweren dat er al zoveel in de lijst staat. Ik wil dan ook geenszins suggereren dat
Pleij te weinig tot zich neemt, integendeel: hij zou best wat minder kunnen consumeren, maar
dan tegelijkertijd meer kunnen verteren en internaliseren.

Kortom, dit boek van Pleij is geen wetenschappelijk werk maar een gretig uitgestald leesboek
dat ongetwijfeld zijn weg naar het geïntendeerde publiek al heeft gevonden. 'Het leest als een
roman' of 'Je moet het lezen als een roman' wordt mij meer dan eens verzekerd, maar zelfs
daarmee kan ik mij niet verenigen. Deze medievist-historicus kan slechts verzuchten dat hem
evenwichtig opgebouwde verhandelingen meer behagen.

Jan van Herwaarden

M. Schilder, ed., *Amsterdamse kloosters in de Middeleeuwen* (Amsterdam: Vossiuspers AUP,
1997, 200 blz., f29,50, ISBN 90 5629 031 2).

Vanaf 1896 publiceerde B. de Bont in de *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom
Haarlem* over 'De voormalige Amsterdamsche vrouwenkloosters' en in heel wat bijdragen in
de ter bespreking voorliggende bundel duikt De Bont op als de man die nog net voor de sloop
of voor de verdwijning een gebouw beschreef, een object verwierf. In 1941 publiceerde mej. I.
H. van Eeghen haar dissertatie over *Vrouwenkloosters en begijnhof in Amsterdam van de veer-*